

Rumbula haudade sünge vari – ühe saksa perekonna saatus läbi kolme põlvkonna

Lorenz Hemicker. Mein Großvater der Täter. Eine Spurensuche.
Berlin: Rowohlt, 2025, 256 lk.

ERKI TAMMIKSAAR

„Tuhat inimest kolmekümne minutiga, kolmkümmend kolm minutiga. Tat-tat-tat“¹ Nii kirjutab 47-aastane ajakirjanik Lorenz Hemicker, ajalehe Frankfurter Allgemeine Zeitung veebiväljaande tegevtoimetaja, ja jätkab, et just nõnda kõlas Riia lähedases liivase pinnasega Rumbula männimetsas 1941. aasta talvel kõrvaliste pilkude eest varjatult 72 padruniga laetud automaatide lakkamatu tärin. Kui magasinid tühjaks said, astusid laetud automaatidega ette järgmised mehed, teised laadisid relvi ja jõid viina. Nii toimus massitapmine varavalgest kuni hilisõhtuni korraga kolme ühishaua kohal. Kokku on selliseid haudu Rumbulas kuus. Riia juutide tapmise „erioperatsiooni“ juhtis SS-*Oberguppenführer* Friedrich Jeckeln (1895–1946), kes oli juba 1941. aasta suvel ette valmistanud ja läbi viinud mahalaskmisi Ukrainas Kamjanets-Podilskõis (u 23 600 juuti), Babõn Jaris (ligi 34 000 juuti) ning Berdõtšivis, Vinnõtsjas, Rivnes ja Dnipros. Seejärel saadeti Jeckeln Riiga, kus kavandatud veresaun tuli varasematele kogemustele tuginedes läbi viia juba äärmiselt süsteemselt ja korrapäraselt, ilma iga-suguste tagasilöökideta. 30. novembril ja 8.–9. detsembril 1941 „vabastas“ 1000–1700 sakslasest ja lätlastest koosnenud erikomando Viktors Arājsi (1910–1988) juhtimisel vähemalt 27 100 Riias elanud juuti nende väärtuslikumatest riistest ja väärisasjadest ja laskis nad maha, et tühjendada vastavalt SS-*Reichsführer* Heinrich Himmleri käsule Riia geto. Vaba pinda oli vaja selleks, et küüditada sinna Saksa juudid. Riias jäi kõne-aluse operatsiooni käigus esialgu maha laskmata vaid 4000 hea töövoimega juuti.

Rumbula massihaudade üks arhitekte oli Ernst Hemicker (1896–1973), Lorenz Hemickeri vanaisa. Preisi Vestfaali provintsi riiklikus ehituskutsekoolis Höxteris 1921. aastal allmaaehituste tehnikuna lõpetanud mees kavandas Jeckelni käsul Rumbula hauad mõõtmetega 10 x 10 meetrit ja sügavusega 2,5–3 m. Ernsti juhtimisel kaevasid need Riia juutide viimsed puhkepaigad paljakäsi valmis 300 Salaspilsi laagrist kohale toodud Nõukogude sõjavangi.² 30. novembril toimunud mahalaskmisel, kus

Erki Tammiksaar, PhD, geograafia ajaloo kaasprofessor, ökoloogia ja maateaduste instituut, Tartu Ülikool; vanemteadur, Karl Ernst von Baeri maja teadusloo uurimise keskus, Eesti Maaülikool, Veski 4, 51005 Tartu, erki.tammiksaar@emu.ee

¹ L. Hemicker. Mein Großvater der Täter. Eine Spurensuche. Berlin: Rowohlt, 2025, lk 37.

² Samas, lk 33.

leidis lõpu 12 000 kuni 15 000 juuti, seisis „vana Ernst“ – ainult nii kutsuti teda perekonnas – Jeckelni käsul esimesse massihauda viiva kaldtee serval, et sekuda, kui keegi elusana hauda kukub või lasud peaksid mööda minema. Sel juhul tuli nõuda lisalaskude tegemist. Selliseks ülesandeks ta siiski võimeline polnud. Tal tekkis sõnavahetus Jeckelniga ning detsembris toimunud mahalaskmistel Ernst enam ei osalenud.³ Küll juhtis ta veresauna ohvrite riiete ning väärtasjade sorteerimist Riia kesklinnas 1930. aastal avatud turuhallis, kus tegutseb tänagi Riia turg. Selle tööga sai vana Ernst eeskujulikult hakkama.

Lorenz Hemickeri raamat „Minu vanaisa, [kurja]tegija – Rumbula haudade arhitekt“ on kirjutatud hästi ja haaravalt. Tegu on traagilise ja ausa sissevaatega ühe saksa perekonna elukäiku läbi kolme põlvkonna, mille kohal on hõljunud aastakümneid Rumbula veresauna must vari. Sünge saladus hakkas avanema tänu Hamburgi kohtu uurimistööle, mille eesmärk oli välja selgitada Riia geto „puhastamise“ asjaolusid. Ernst käis ülekuulamistel alates 1965. aastast, kuid oma pere eest suutis ta seda varjata. Ernsti poja Peterini (1938–2011) jõudsid kuuldused tema isa osalusest Rumbula massimõrvade korraldamisel 1969. aastal, kuid Ernst eitas seda kategooriliselt (ja läks nagu harilikult kõrtsi õlut jooma).⁴ Seega püsis peres lootus, et isa ei ole sõjakurjategija, vaid lihtsalt tunnistaja kohtuprotsessil.

Eeluurimise lõppedes saadeti Ernstile 1971. aastal aga juba kohtukutse, millele ta ei saanud haiguse tõttu Hamburgi järele minna. Kutsele sõitis järele Peter, kelle elu lagunes sel päeval justkui koost. Nagu kirjutab tema poeg Lorenz, kaotas ta sel päeval oma elurõõmu. Kohtumajast väljudes öelnud ta abikaasale: „Kõik olevat tõsi, kõik. Ernst on valetaja, Ernst on mõrvar.“⁵

Ehkki sõja ajal oli Peter olnud vaid laps, tundis ta isa süükoormat oma õlul ja kandis seda sestpeale endaga kaasas. Vanast Ernstist ei soovinud Peter oma 1978. aastal sündinud pojale Lorenzile palju kõnelda. Kui ta teda esimest korda oma

SS-vormis Ernst Hemicker koos poeg Peteriga isa puhkuse ajal Lüdenscheidis (1943?). Lorenz Hemickeri erakogu

³ Samas, lk 124–125.

⁴ Samas, lk 20.

⁵ Samas, lk 26.

Esimene mälestustahvel paigaldati Rumbulasse 1963. aastal. Luba fašismiohvritele mälestusmärgi paigaldamiseks saadi aasta hiljem. 2002. aasta novembris avati Rumbulas uus Iisraeli, USA, Saksamaa ja Läti valitsuste rahastusel valminud holokausti mälestusmärk (fotol), mille kavandas arhitekt Sergejs Rižs. Menoraa all olevad kivid kannavad nii ohvrite kui ka Riia geto tänavate nimesid. Tagaplaanil on näha Ernsti planeeritud hauad, mis on maastikus esile tõstetud. Lorenz Hemickeri erakogu

lasteaiaelisele pojale mainis, tegi ta seda erilise sarkasmiga, öeldes: „Sinu vanaisa oli tegija: teda süüdistati 25 000 inimese mõrvale kaasaaitamises.“⁶ „Sarkasm, häbi ja valu olid tunded, millega minu isa Ernstist rääkis,“ kirjutab Lorenz Hemicker.⁷ Noorele Lorenzile jäi isa kõneldu toona mõistagi abstraktseks, eriti märkus 25 000 inimese mõrvamisest.

2011. aastal otsustas juba ajakirjanikuna töötav Lorenz Hemicker oma perekonna vaikusmüüri murda ja välja kaevata kõik allikad Rumbula ja Ernsti elu kohta. Ta kavatses üles otsida kõik inimesed, kes võinuks veel Ernsti sõja ajast mäletada, ja kirjutada tõese raamatu oma vanaisast ja tema tegevusest sõja ajal. Raamatu kirjutamise ajendiks sai Lorenzi tellitud reis Riiga, kuhu nad pidid minema koos isaga, et käia ära Rumbulas ja paluda Ernsti tegude eest vabandust. Lorenz lootis, et ehk aitab see tema isal lõpuks lahti saada teda närinud häbist ja süütundest. Paraku sai Peter vaid kaks nädalat enne reisi algust insuldi ja suri. Seega tuli Lorenzil reis üksi ette võtta ja ta otsustas kirjutada isa mälestuseks raamatu – raamatu Rumbulast, Ernstist, Peterist ja lõpuks ka iseendast, et tema perekonda muserdanud Rumbula painest lõplikult vabaneda.

⁶ Samas, lk 11.

⁷ Samas, lk 12.

Algatuseks võttis Lorenz põhjalikult ette oma vanaisa eluloo. Ernst pärines jõukast perest, sest tema vaarisa oli asutanud nende kodulinnas Kierspes esimese ehitusfirma, kus leidis tööd ja leiba üle saja töölise. Perel oli auto ja Ernst oskas seda juhtida. Esimese maailmasõja puhkedes astus Ernst vabatahtlikuna Saksa sõjaväkke ja võitles nii Lääne- kui ka Idarindel, kus kaotas 1914. aasta talvel Karpaatides ühe suure varba: see tuli pärast külmumist eemaldada. Seejärel teenis väeteenistuseks kõlbmatu Ernst autojuhina, sõidutades kõrgeid sõjaväelasi mööda Euroopat, sattudes teiste paikade seas ka Riiga.⁸

1927. aasta lõpul Weimari vabariigi ajal perefirma pankrotistus. Järgnes ülemaailmne majanduskriis ja perekonna loonud Ernstil tuli elatuda sotsiaalabist. 1933. aastal liitus ta *Schutzstaffel*'iga (SS; eesti keeles kaitseüksus). SS tagas Ernstile töö tehnikuna Kierspe naabruses asunud Lüdenscheidi linnaehituse ametis, mis tagas perele stabiilse sissetuleku. 1937. aastal astus ta natsionaalsotsialistliku partei liikmeks, kuhu oli põgusalt kuulunud ka 1931. aastal. Nõnda kujunes Ernst Hemickerist, kes oli juba enne suurt sõda pooldanud natsionaalsotsialistlikku ideoloogiat, Hitleri režiimi poolehoidja, kes oli valmis võitlema Saksa ülemvõimu eest Euroopas ning rakedama selleks juutide *Endlösung*'it. 1941. aasta septembris võttis *Untersturmführer* Ernst Hemicker vastu uue ametikoha *Waffen-SS*-i *Sonderführer*'ina teenistuskohaga Lõuna-Ukrainas. Babõn Jari veresaun oli tema kohalejõudmise ajaks küll juba möödas, kuid ees ootas Rumbula. Jeckeln vajas kogemustega allmaatehnikut.

Hemickeride pere ei olnud oma saatuses erand. Lorenz Hemicker näitab oma 13 aastat kestnud uurimistöole tuginedes kujukalt, et inimsusevastaseid kuritegusid juutide vastu sooritasid enne sõda Saksamaal ja seejärel Teises maailmasõjas lisaks tema lihasele vanaisale väga paljud lapsepõlvesõprade vanaisad. Kõigis neis peredes valitses ja valitseb praegugi veel mineviku osas täielik vaikus: keegi ei taha kuulda ega rääkida kunagistest kuritegudest. Ja – mis veelgi tähelepanuväärsem – nii nagu Ernst Hemicker, ei jõudnud enamik neist vanaisadest kunagi päriselt süüpinka ja nad kvalifitseeriti pärast sõda denatsifitseerimisaktiga enamasti neljandasse kategooriasse – „kaasajooksikud“. Lorenzi hinnangul aitas Ernstiga sarnaste „tegijate“ hilisemast kohtupingist pääsemisele kaasa ka järgnenud külm sõda, mis vähendas tuntavalt huvi Läänes elanud sõjakurjategijate vastu. Teiseks ei olnud kohtutel aastaid hiljem enam täielikku pilti sõja kaasateinute kõigist tegudest: olemas olid vaid tükid, millest polnud andmete puudusel võimalik terviklikku pilti kokku panna.⁹

Lorenz Hemickeri raamat tuletab valusalt meelde, kui keeruline on olla aus oma pereliikmete ees, kui esivanemate või iseenda väärsammud (sh kuriteod) puudutavad sind isiklikult ega ole abstraktsed. Lorenz Hemicker suutis sellest vaikimisest läbi murda – tal oli julgust oma pere n-õ läbi valgustada. Küllap just sellepärast, et paljude saksa perede jaoks ei ole sõda veel lõppenud, on tema avameelne raamat leidnud Saksamaal tunnustust ja laialdast vastukaja.

⁸ Samas, lk 55.

⁹ Samas, lk 265.